

T1-modulen

Lektion 4-6

Radioamatörkurs

© OH6AG - 2011

Bearbetning och översättning: Thomas Anderssen, OH6NT

Original: Heikki Lahtivirta, OH2LH

Statisk uppladdning

- ◆ Inträffar när ämnen eller objekt berör varandra och sedan skiljs åt.
- ◆ Den laddningens storlek beror bl.a. på materialen, deras ledningsförmåga och separationshastigheten.
- ◆ Uppladdning kan också orsakas av ett yttre elektriskt fält (RF) eller genom ledning.
- ◆ I ett ledande material urladdas laddningen lätt om det finns en rutt för den t.ex. via jordningen.
- ◆ I ett isolermaterial rör sig inte laddningen lika lätt.

Statisk uppladdning

Triboelektrisk serie

- ◆ Ju längre ifrån varandra ämnena befinner sig i serien, desto troligare är det att de uppladdas när de berör varandra
- ◆ Ämnen i den positiva ändan strävar till att överlåta elektroner (blir positivt laddade).
- ◆ Ämnen i den negativa ändan strävar till att ta emot elektroner (blir negativt laddade).

+	Torra händer
	Glas
	Polyamid
	Ull
	Bly
	Aluminium
	Papper
	Bomull
	Stål
	Trä
	Hårt gummi
	Nickel, koppar
	Polyester
	Polyuretan
	Polypropen
	Polyvinylklorid
	Silikon
-	Teflon

Isolatorer

◆ Isolatorer:

- Vakuum
- Luft
- Destillerat vatten
- Glimmer
- Glas, porslin
- Plaster
- Ebonit, presspan, bakelit
- Olja
- Keramiska material
- Gummi
- Torrt trä
- Torrt papper
- Aluminiumoxid

Isolatorernas isolationsförmåga (spänningshållfasthet) är olika för olika material.

Isolatorer

Genomslagshållfasthet hos olika isolermaterial:

Material)	Genomslagshållfasthet (kV/mm)	Material)	Genomslagshållfasthet (kV/mm)
Luft (torr)	3	Trä (torrt)	~3..4
Papper (torrt)	~ 6	Bakelit	16..24
Gummi	20	Neopren	4..20
Polyamid (Nylon)	32..60	Polyvinylklorid	20
Polykarbonat	160	Polyuretan	20..25
Polyeten	120	Polystyren	100
Epoxyplast (Araldit)	20..40	Glasfiberlaminat	~20
Glimmer	20	Glas	16
Porslin	~ 30	Silikonolja	15
Teflon	60e6	Transformatorolja	20..30

Ledare, halvledare

◆ Ledare:

- Guld,
- Silver
- Koppar
- Aluminium
- Mässing
- Järn
- Bly, tenn
- Kol, joniserad gas

◆ Halvledare:

- Kisel, Si
- Germanium, Ge
- Galliumarsenid, GaAs
- Selen, Se

Halvledare

- ◆ Ledningsförmågan hos halvledare ligger mellan ledare (leder bra) och isolatorer (leder inte alls).
- ◆ Ett rent halvledarmaterial har i sig inte någon större betydelse inom elektroniken.
- ◆ Materialet blir viktig råvara för komponenter när man i tillverkningskedet under noggrann kontroll blandar främmande ämnen i materialet för att “smutsa ner” den rena halvledaren.

Halvledare

- ◆ Två typer av halvledarmaterial tillverkas: P-typ och N-typ.
- ◆ Halvledare av P-typ har **brist på elektroner** och N-typen har **för mycket elektroner**.
- ◆ Genom att kombinera halvledare av P- och N- typ i olika skikt åstadkommer man halvledarkomponenter med olika funktioner.
- ◆ Det viktiga ur komponentens funktionssynpunkt är gränssytan mellan materialen av P- och N- typ.

Passiva komponenter

- ◆ Motstånd (resistanser)
 - Massa-, kolfilms-, trådlindade
- ◆ Kondensatorer
 - Bipolära, elektrolyter och tantal
- ◆ Kristaller (kvarts)
- ◆ Spolar och drosslar (induktanser)
 - Lågfrekvens. högfrekvens
- ◆ Transformatorer
 - Lågfrekvens, högfrekvens

Aktiva komponenter

- ◆ Kisel och germaniumdioder
 - Lys-, likriktar-, signal-, zener-, kapacitansdioder, diac:ar
- ◆ Transistorer
 - Bipolära, FET:ar, (J-FET, MOSFET), UJT
 - Hög- och lågfrekvenstyper
- ◆ Tyristorer, triacar
- ◆ Vacuumrör

Passiva komponenter

◆ Motstånd (resistanser):

- Motståndens viktigaste egenskaper är:
 - ◆ Resistansvärde, tolerans, spännings- och effekttålighet.
 - ◆ I radioteknik måste hänsyn dessutom tas till **högfrekvensegenskaperna** (induktans, kapacitans).
- Motståndet kan ha ett fast värde eller vara ställbart (= potentiometer).
- Som motståndsmaterial används kolmassa, kolfilm, metallfilm och motståndstråd.

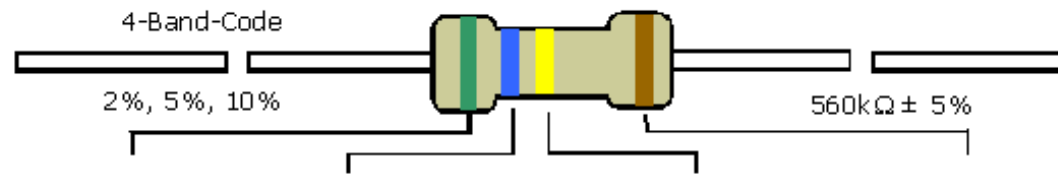
Passiva komponenter

◆ Motstånd (resistanser):

- I högfrekvenskretsar bör man använda induktansfria motstånd, dvs. massa- eller kolfilmsmotstånd..
- Ett motstånds effekttålighet beror på dess mekaniska mått. Ju större motstånd, desto mer effekt tål motståndet.
- Vanliga effektvärden är:
 $\frac{1}{4}$ W, $\frac{1}{2}$ W, 1 W, 2 W, 5W, 10W

Färgkodning av motstånd

COLOR	1st BAND	2nd BAND	3rd BAND	MULTIPLIER	TOLERANCE
Black	0	0	0	1Ω	
Brown	1	1	1	10Ω	± 1% (F)
Red	2	2	2	100Ω	± 2% (G)
Orange	3	3	3	1KΩ	
Yellow	4	4	4	10KΩ	
Green	5	5	5	100KΩ	±0.5% (D)
Blue	6	6	6	1MΩ	±0.25% (C)
Violet	7	7	7	10MΩ	±0.10% (B)
Grey	8	8	8		±0.05%
White	9	9	9		
Gold				0.1	± 5% (J)
Silver				0.01	± 10% (K)

Passiva komponenter

- ◆ **Kvartskristallen** hör till gruppen piezoelektriska material.
- ◆ En spänning som verkar över kristallen åstadkommer en mekanisk böjning av den, och en mekanisk kraft som påverkar kristallen åstadkommer en spänning i de anslutna elektroderna.
- ◆ Kristallskivans kapningsriktning och -vinkel påverkar kristallens elektriska egenskaper.
- ◆ Kristallen har en egen resonansfrekvens som den börjar svänga (vibrera) med då den är del av en lämplig elektrisk koppling.

Passiva komponenter

◆ Kondensatorer

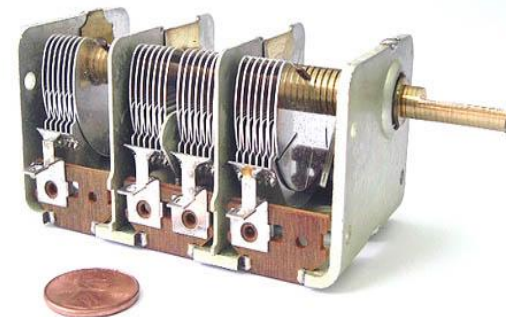
- Kondensatorernas viktigaste egenskaper är:
 - ◆ Kapacitansvärde och spänningstålighet.
 - ◆ Toleransen är vanligen inte viktig
 - ◆ Användningsstället bestämmer starkt vilken typ av kondensator som används.
 - ◆ En viktig faktor vid valet av kondensator är isolermaterialet som finns i den.
- Kondensatorer gör **lägre motstånd ju högre strömmens frekvens är!**

Passiva komponenter

◆ Kondensatorer

- Kondensatorn kan ha ett fast värde eller vara reglerbar.
- Isolationen i reglerbara kondensatorer är i allmänhet luft eller plast.
 - ◆ I reglerbara kondensatorer ändras ytan på plattorna i förhållande till varandra genom att plattorna vrids mer eller mindre in mellan varandra, eller genom att avståndet mellan plattorna ändras.
 - ◆ En reglerkondensator kan regleras med ett verktyg (trimkondensator) eller ha en axel med vred.

Passiva komponenter

◆ Kondensatorer:

- Med elektrolytkondensatorer (Elko) åstadkommer man stora kapacitanser, t.o.m. hundratusentals mikروفarad.
- Elektrolyter används allmänhet i strömförsörjningsenheter.
- Den ena elektroden i en elektrolyt bildas av en metallskiva och den andra av en elektrolytisk lösning. Mellan dem bildas en gasfilm som fungerar som isolering.

Passiva komponenter

◆ Kondensatorer:

- Elektrolytkondensatorn är en polariserad komponent, dvs. den ena polen är + märkt och den andra är – märkt.
- Polerna hos en elko måste alltid kopplas så att + polen kopplas till den positivare spänningen och – polen till den negativare.
- Elkon har dåliga högfrekvenssegenskaper.

Kondensatorer, dielektrikum

Typ	Isolationens absorption (DA)	Fördelar	Nackdelar
Keramisk	< 0,1 %	Liten kapsling, billig God stabilitet Många leverantörer Låg induktanssi	DA i allmänhet lågt, men det sägs ev. inte Begränsade värden (< 10 nF)
Polystyren	0,001...0,02 %	Billig Fås med lågt DA Många olika värden God stabilitet	Tål inte > +85 °C Stort format Stor induktans
Polypropylen	0,001...0,02 %	Billig Fås med lågt DA Många olika värden	Tål inte > +105 °C Stort format Stor induktans
Teflon	0,003...0,02 %	Fås med lågt DA God stabilitet Fungerar över+125 °C Många olika värden	Relativt dyr Stort format Stor induktans
MOS	0,01 %	Bra DA-värde Litet format Fungerar över +125 °C Liten induktans	Svår att få tag på Endast små värden

Typ	Isolationens absorption (DA)	Fördelar	Nackdelar
Polykarbonat	0,1 %	God stabilitet Billig Stort temperaturområde	Stort format Högt DA-värde Stor induktans
Polyester	0,3...0,5 %	Måttlig stabilitet Billig Stort temperaturområde Liten induktans (filmtyper)	Stort format Högt DA-värde Stor induktans
Monolitisk keramisk (High K)	> 0,2 %	Liten induktans Många olika värden	Dålig stabilitet Dåligt DA-värde Hög spänningsfaktor
Mica	> 0,003 %	Små RF-förluster Liten induktans Mycket stabil 1% el. bättre noggrannhet	Rel. stort format Endast små värden (< 10 nF) Dyr
Elektrolyt, aluminium	Hög	Stora värden Stora strömmar Höga spänningar	Hög läckström Vanligen polariserad Dålig stabilitet, onoggrann Induktiv
Elektrolyt, tantal	Hög	Litet format Stora värden Måttlig induktans	Rel. hög läckström Vanligen polariserad Dyr Dålig stabilitet, onoggrann

Passiva komponenter

- ◆ **Spolen (induktansen)** är en lindning av isolerad tråd som lindas endera som en luftisolerad spole eller på en kärna med goda magnetiska egenskaper (som höjer induktansen).
- ◆ Användningsändamålet bestämmer spolens konstruktion och material.
- ◆ Spolar gör **större motstånd ju högre strömmens frekvens** är.

Passiva komponenter

◆ **Lågfrekvensspolar:**

- Stor induktans behövs
- Används bl.a. för att hindra brumspänning från nätaggregat, i delningsfilter för högtalare, som “energiförråd” etc.
- Som kärnmaterial används bl.a. järnplåt eller ferromagnetiska material.
- Induktanser $0.1\mu\text{H}$ - 100H

Passiva komponenter

◆ Högfrekvensspolar:

- Användningsfrekvensen bestämmer erforderlig induktans.
- Om energin som skall överföras är liten, lindas spolen på små järnpulver- eller ferritkärnor.
- Vid stora energier används ferritmaterial med stora tvärsnittsytor eller luft som kärna och som tråd används tjock koppar (ev. försilvrad).

Passiva komponenter

◆ Högfrekvensdrosslar:

- Avskiljer den högfrekventa energin från likspänningsmatningen.
- Stor induktans eftersträvas, samt liten strökapacitans och liten resistans.
- Dessa är ofta axiella.

Passiva komponenter

◆ Transformatorer:

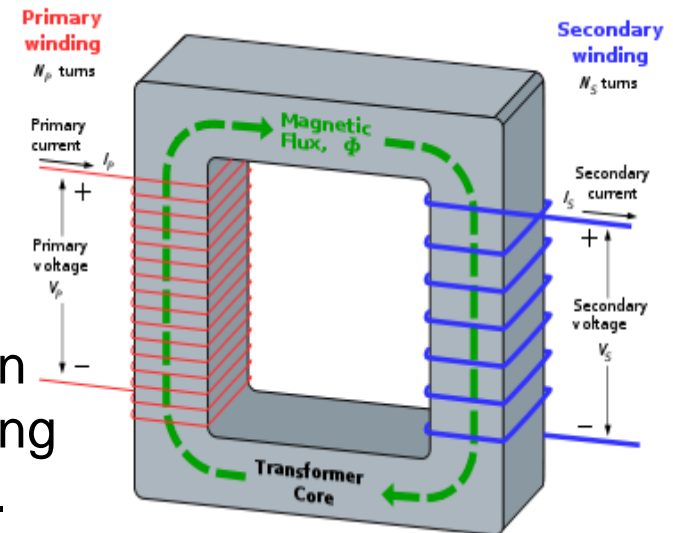
- Transformerar spänning eller ström till högre eller lägre spänning eller ström (även impedans).
- Kärnan kan bestå av riktad järnplåt (“transformatorplåt”) eller ferritmaterial.
- På kärnan lindas fler lindningar.
- Funktionen bygger på det växlande magnetfältet. Fungerar inte med likström.
- Kärnan är en sluten magnetkrets.

Passiva komponenter

◆ Transformatorer:

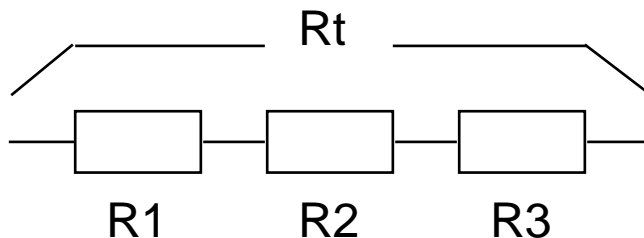
- Kärnan styr magnetfältets flöde så att flödet strömmar igenom alla spolars lindningsvarv.
- När man tillför växelström till någon (primär)lindning, induceras spänning i de andra (sekundär)lindningarna.
- Omsättningsförhållandet hos en obelastad transformator är: $U_1/U_2 = N_1/N_2 = I_2/I_1$
- Transformatorn fungerar bara med växelström!!!
- Om trafon inte belastas på sekundärsidan, går det en tomgångsström i primärlindningen.

Motståndskopplingar

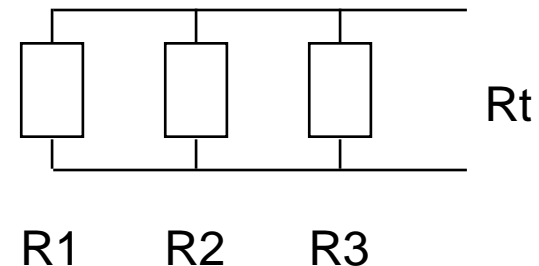
◆ Resistanser i serie:

- Summaresistansen vid seriekoppling är summan av delresistanserna
- $R_t = R_1 + R_2 + R_3$

◆ Resistanser parallellt:

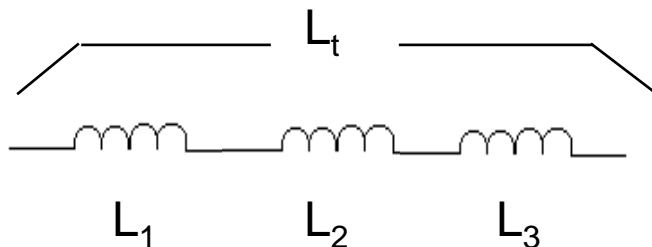
- Vid parallellkoppling är den inversa totalresistansen summan av de inversa delresistanserna.
- $1/R_t = 1/R_1 + 1/R_2 + 1/R_3$

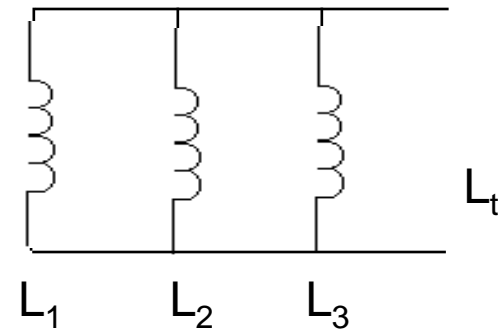
Induktanskopplingar

- ◆ Beräkning av induktansers serie- och parallellkoppling görs som för resistanser.

$$L_t = L_1 + L_2 + L_3$$

$$1/L_t = 1/L_1 + 1/L_2 + 1/L_3$$

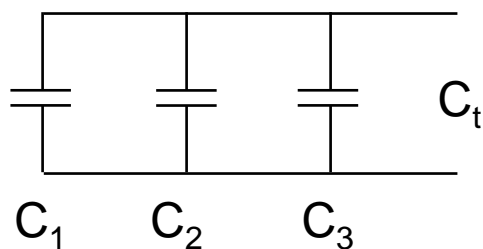

Kondensatorkopplingar

◆ Kapacitanser parallellt:

- Summakapacitansen vid seriekoppling är summan av delkapacitanserna

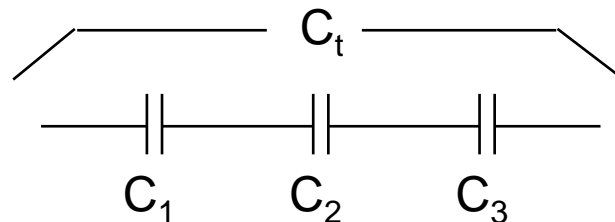
$$R_t = R_1 + R_2 + R_3 \dots$$

◆ Kapacitanser i serie:

- ◆ Vid seriekoppling är den inversa totalkapacitansen summan av de inversa delkapacitanserna:

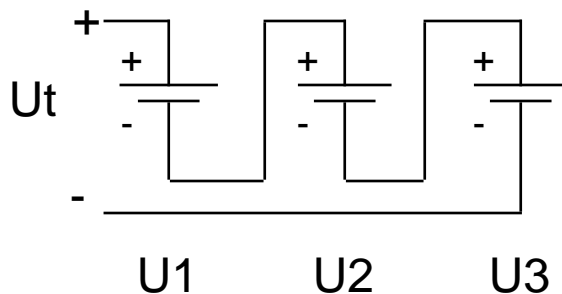
$$1/C_t = 1/C_1 + 1/C_2 + 1/C_3 \dots$$

Spänningskällors kopplingar

◆ Spänningskällor i serie:

- Summaspänningen av seriekopplingen är summan av delspänningarna
- $U_t = U_1 + U_2 + U_3$

◆ Spänningskällor parallellt:

- Delspänningarna måste vara lika stora
- Belastbarheten ökar
- $U_t = U_1 = U_2 = U_3$

